

Қоғам & Дәуір

ҚСЗИ

Қазақстан Республикасының
Президенті аясындағы
Қазақстанның стратегиялық
зерттеулер институты

2004 жылдан бастап
әр тоқсан сайын жарық көреді

Бас редактор
Алуа Жолдыбалина,
ҚР Президенті жанындағы
ҚСЗИ-дің бөлім басшысы

Шығаруға жауапты:

А. Арзықұлов

Редакция мекенжайы:
Қазақстан Республикасы,
010000, Нұр-Сұлтан қаласы,
Бейбітшілік көшесі, 4
ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ

Телефон (7172) 75-20-20
Факс (7172) 75-20-21
E-mail: office@kisi.kz
www.kisi.kz

Журнал Қазақстан Республикасының
Мәдениет, ақпарат және қоғамдық
келісім министрлігінде 2003 ж.
19 желтоқсанда тіркеліп, тіркеу туралы
№ 4526-Ж куәлік берілген.

ISSN 2414 - 5696

Индекс 74007

Журналда жарияланған материалдарды
көшіріп басқан, микрофильмдеген
жағдайда журналға сілтеме жасалынуы
міндетті. Жарияланған мақала
авторларының пікірі редакция
көзқарасын білдірмеуі мүмкін.

ҚБ «ҚСҚ» «Көкшетау» ҚФ
басылып шығарылды.
Көкшетау қ.,
Қанай-би, 37.

Таралымы 500 дана.

**Қоғам &
Дәуір**

ҒЫЛЫМИ-САРАПТАМАЛЫҚ ЖУРНАЛ

МАЗМҰНЫ

Дархан Қыдырәлі, Ботагөз Рақышева
Түркібарометр-2017: түркі тілдес елдердің
астаналық тұрғындарының пікірі бойынша түркі
әлемі елдерінің гуманитарлық және экономикалық
ынтымақтастығының нысандары мен бағыттары
(Әзірбайжан, Қазақстан, Қырғызстан, Түркіменстан,
Түркия, Өзбекстан) 6

Дастан Көшербаев
Жоғары білім Қытайдың «жұмсақ күшінің»
құралы ретінде..... 22

**Жанбол Жылбаев, Толқын Бәлкен,
Манара Адамова**
Әлемдік заманауи үдерістердің орта білім беру
жүйесіне әсері 29

Бауыржан Бокаев, Алуа Жолдыбалина
Зияткерлік әлеуетті дамыту саласындағы
Қазақстандағы миграциялық трендтер:
эксперттік сауалнамаларға талдау 41

Слямжар Ахметжаров, Адай Баймұқанов
Қазақстандағы алқабилер сотының даму мәселелері .. 50

Әмина Үрпекова
Қазақстанның диаспоралық саясаты туралы 59

Александр Ярков
Ресейдің Сібір бөлігіндегі және Солтүстік Қазақстан
аймағындағы экстремизм мәселесі туралы..... 69

Анастасия Решетняк
Экстремизмнің алдын алу: қазақстандық контекст 76

РЕЦЕНЗИЯ

Мурат Лаумулин
Орталық Азия бойынша 2018-2019 жылғы
Батыс әдебиетіне шолу 85

СОДЕРЖАНИЕ

Дархан Қыдырәлі, Ботагөз Рақышева
Тюркбарометр – 2017: формы и направления
гуманитарного и экономического сотрудничества
стран тюркского мира по мнению столичных жителей
тюркоязычных стран (Азербайджан, Казахстан,
Кыргызстан, Туркменистан, Турция, Узбекистан) 6

Дастан Кошербаев
Высшее образование как инструмент
«мягкой силы» Китая 22

Жанбол Жылбаев, Толқын Бәлкен, Манара Адамова
Влияние современных тенденций на
отечественную систему среднего образования 29

Бауыржан Бокаев, Алуа Жолдыбалина
Миграционные тренды в Казахстане в контексте
развития интеллектуального потенциала:
анализ экспертных опросов 41

Қоғам & Дәуір

ҚСЗИ

Қазақстан Республикасының
Президентінің Қаулымен
Қазақстанның стратегиялық
зерттеулер институты

Слямжар Ахметжаров, Адай Баймуканов
Проблемы развития суда присяжных в Казахстане... 50

Амина Урпекова
О диаспоральной политике Казахстана..... 59

Александр Ярков
К вопросу об экстремизме в сибирской части
России и Северном Казахстане 69

Анастасия Решетняк
Профилактика экстремизма: казахстанский контекст... 76

РЕЦЕНЗИЯ

Мурат Лаумулин
Обзор западной литературы
по Центральной Азии за 2018-2019 год 85

CONTENTS

Darkhan Kudyrali, Botagoz Rakisheva
Turkbarometer – 2017: Forms and Directions
of Humanitarian and Economic Cooperation of the Turkic
World According to the Capital Residents
of Turkic-Speaking Countries (Azerbaijan, Kazakhstan,
Kyrgyzstan, Turkmenistan, Turkey, Uzbekistan)..... 6

Dastan Kosherbayev
Higher Education as a Tool of China's «Soft Power» 22

Zhanbol Zhylybayev, Tolkyn Balken, Manara Adamova
Contemporary Global Processes Impact
on Secondary Education 29

Bauyrzhan Bokayev, Alua Zholdybalina
Migration Trends in Kazakhstan in the Context
of Intellectual Potential Development:
Analysis of Expert Polls..... 41

Slyamzhar Akhmetzharov, Aday Baimukanov
The Issues in the Development of Jury Trials in
Kazakhstan..... 50

Amina Urpekova
On Diaspora Policy of Kazakhstan 59

Alexander Yarkov
On The Problem of Extremism in the Siberian Part
of Russia and in the North Kazakhstan Region..... 69

Anastassiya Reshetnyak
Prevention of Extremism: Kazakhstan Context 76

INTERVIEW

Murat Laumulin
Review of Western
Central Asian Literature 2018-2019..... 85

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

- Ерлан ҚАРИН** – Редакциялық кеңестің төрағасы, Қазақстан Республикасы Президентінің кеңесшісі, саяси ғылымдарының кандидаты
- Алуа ЖОЛДЫБАЛИНА** – Бас редактор, ҚР Президенті жанындағы Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институтының бас ғылыми қызметкері, Ph.D
- Алмас АРЗЫҚҰЛОВ** – редактор, ҚР Президенті жанындағы Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институты, ақпараттық-талдау жұмысы бөлімі басшысының орынбасары, тарих магистрі
- Уямо ТОМОХИКО** – Хоккайдо университеті жанындағы Славян зерттеулер орталығының профессоры (Жапония), Ph.D
- Уильям ФИЕРМАН** – Индиана университетінің профессоры (АҚШ), Ph.D
- Сон ЮНХУН** – Ханкук университетінің профессоры (Оңтүстік Корея), Ph.D
- Бүркітбай АЯҒАН** – ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры, тарих ғылымдарының докторы, профессор
- Қазбек ИСАЕВ** – ҚР Президенті жанындағы Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институтының ғалым хатшысы, тарих ғылымдарының кандидаты
- Мейрам ҚАЖЫКЕН** – Қазіргі заманғы қоғамды зерттеу институтының директоры, экономика ғылымдарының докторы
- Ботагөз РАҚЫШЕВА** – «Қоғамдық пікір» зерттеу институтының директоры, әлеуметтану ғылымдарының кандидаты
- Айгүл САДУАҚАСОВА** – ҚР Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Орталық Азия өңіріндегі этносаралық және конфессияаралық қатынастарды зерттеу жөніндегі орталықтың басшысы, әлеуметтану ғылымдарының докторы

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

- Ерлан КАРИН** – председатель Редакционного совета, советник Президента Республики Казахстан, кандидат политических наук
- Алуа ЖОЛДЫБАЛИНА** – шеф-редактор, главный научный сотрудник Казахстанского института стратегических исследований при Президенте РК, Ph.D
- Алмас АРЗИКУЛОВ** – редактор, заместитель руководителя отдела информационно-аналитической работы Казахстанского института стратегических исследований при Президенте РК, магистр истории
- Уямо ТОМОХИКО** – профессор Центра славянских исследований Университета Хоккайдо, Ph.D (Япония)
- Уильям ФИЕРМАН** – профессор университета Индиана, Ph.D (США)
- Сон ЮНХУН** – профессор Ханкукского университета, Ph.D (Южная Корея)
- Буркитбай АЯГАН** – директор института истории государства КН МОН РК, доктор исторических наук, профессор
- Казбек ИСАЕВ** – ученый секретарь Казахстанского института стратегических исследований при Президенте РК, кандидат исторических наук
- Мейрам КАЖЫКЕН** – директор Института исследований современного общества, доктор экономических наук
- Ботагоз РАКИШЕВА** – директор исследовательского института «Общественное мнение», кандидат социологических наук
- Айгуль САДВОКАСОВА** – руководитель Центра по изучению межэтнических и межконфессиональных исследований в Центральноазиатском регионе при Академии государственного управления при Президенте РК, доктор социологических наук

THE EDITORIAL BOARD

- Yerlan KARIN** – Chairman of Editorial Board, Adviser to the President of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Political Sciences
- Alua ZHOLDYBALINA** – Chief Editor, Chief Research Fellow of Kazakhstan Institute for Strategic Studies under President of Kazakhstan (KazISS), Ph.D
- Almas ARZIKULOV** – Editor, Deputy Head of the Department of Information-Analytical Works KazISS under President of Kazakhstan, Master of History
- Uyamo TOMOHIKO** – Slavic-Eurasian Research Center, University of Hokkaido (Japan), Ph.D, Professor
- William FIERMAN** – Department of Central Eurasian Studies, Indiana University Bloomington (USA), Ph.D Professor
- Song YONGHONG** – University of Hankuk, Ph.D (South Korea), Professor
- Burkitbai AYAGAN** – Director of Institute of History of State, Ministry of Education and Science of Kazakhstan, Doctor of History, Professor
- Kazbek ISSAYEV** – Secretary for Research and Academic Affairs of KazISS under President of Kazakhstan, Candidate of Historical Sciences
- Meiram KAZHIKEN** – Director of Institute of Contemporary Societal Studies, Doctor of Economics
- Botagoz RAKISHEVA** – Director of “Public Opinion” Research Institute, Candidate of Sociology
- Aigul SADVOKASOVA** – Head of Center of Inter-ethnic and Inter-confessional Studies in Central Asia, Academy of Public Administration under President of Kazakhstan, Doctor of Sociology

Дархан Қыдырәлі¹, Ботагөз Рақышева²,
¹ Халықаралық Түркі академиясының президенті,
тарих ғылымдарының докторы, профессор,

ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі

² «Қоғамдық пікір» зерттеу институтының директоры,
әлеуметтану ғылымдарының кандидаты

**ТҮРКІБАРОМЕТР-2017: ТҮРКІ ТІЛДЕС ЕЛДЕРДІҢ
АСТАНАЛЫҚ ТҮРҒЫНДАРЫНЫҢ ПІКІРІ БОЙЫНША
ТҮРКІ ӘЛЕМІ ЕЛДЕРІНІҢ ГУМАНИТАРЛЫҚ
ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ
НЫСАНДАРЫ МЕН БАҒЫТТАРЫ
(ӘЗІРБАЙЖАН, ҚАЗАҚСТАН, ҚЫРҒЫЗСТАН,
ТҮРКІМЕНСТАН, ТҮРКИЯ, ӨЗБЕКСТАН)**

Аңдатпа. Мақала Әзірбайжан, Қазақстан, Қырғызстан, Түркіменстан, Түркия және Өзбекстан сияқты түркітілдес елдердің гуманитарлық ынтымақтастығын зерттеу мәселесіне арналған. «Түркібарометр» халықаралық әлеуметтік зерттеу жобасын Халықаралық Түркі Академиясы мен «Қоғамдық пікір» Зерттеу институты бірлесіп әлеуметтік зерттеу жүргізді. Зерттеу барысында аталынған елдерде сауалнама жүргізіліп, қорытындысы бойынша түркі тілдес елдер арасында гуманитарлық ынтымақтастықтың негізгі бағыттары айқындалды.

Түйін сөздер: «Түркібарометр», туризм, ғылым, экономика, мәдениет, өнер, спорт

Дархан Кыдырәли, Ботагөз Рақишева

**ТЮРКБАРОМЕТР – 2017: ФОРМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ
ГУМАНИТАРНОГО И ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕ-
СТВА СТРАН ТЮРКСКОГО МИРА ПО МНЕНИЮ СТОЛИЧ-
НЫХ ЖИТЕЛЕЙ ТЮРКОЯЗЫЧНЫХ СТРАН (АЗЕРБАЙД-
ЖАН, КАЗАХСТАН, КЫРГЫЗСТАН, ТУРКМЕНИСТАН,
ТУРЦИЯ, УЗБЕКИСТАН)**

Аннотация. Статья посвящена изучению гуманитарного сотрудничества тюркоязычных стран, таких как Азербайджан,

Казахстан, Кыргызстан, Туркменистан, Турция и Узбекистан. Социологическое исследование «Тюркбарометр» был инициирован Международной Тюркской Академией в партнерстве с Исследовательским институтом «Общественное мнение». В ходе исследования были проведены опросы в странах, по результатам которого были определены основные направления гуманитарного сотрудничества между тюркоязычными странами.

Ключевые слова: «Тюркбарометр», туризм, наука, экономика, культура, искусство, спорт

Darkhan Kydyrali, Botagoz Rakisheva

TURKBAROMETER – 2017: FORMS AND DIRECTIONS OF HUMANITARIAN AND ECONOMIC COOPERATION OF THE TURKIC WORLD ACCORDING TO THE CAPITAL RESIDENTS OF TURKIC-SPEAKING COUNTRIES (AZERBAIJAN, KAZAKHSTAN, KYRGYZSTAN, TURKMENISTAN, TURKEY, UZBEKISTAN)

Abstract. The article is devoted to the study of humanitarian cooperation of Turkic-speaking countries such as Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, Turkey and Uzbekistan. Sociological study «Turkbarometer» was initiated by the International Turkic Academy in partnership with the Research Institute «Public opinion». During the study, surveys were conducted in the countries, the results of which identified the main directions of humanitarian cooperation between the Turkic-speaking countries.

Key words: «Turkish Barometer», Tourism, Science, Economics, Culture, Art, Sport

«Түркібарометр» әлеуметтік еларалық зерттеу әдіснамасы

Халықаралық Түркі Академиясы мен «Қоғамдық пікір» Зерттеу институты бірлесе отырып, «Түркібарометр» халықаралық әлеуметтік зерттеудің бірінші толқынын өткізуге бастамашылық жасады. Зерттеу жобасының басты мақсаты - Әзірбайжан, Қазақстан, Қырғызстан, Түркіменстан, Түркия және Өзбекстан сияқты түркітілдес елдердің гуманитарлық ынтымақтастық көрсеткіштерін тұрақты өлшеу.

Сауалнама 2017 жылдың қыркүйек-қараша айларында алты түркі тілдес елдердің астаналары – Баку, Астана, Бішкек, Ашхабад,

Анкара және Ташкентте өткізілді. Сауалнамаға жауап берушілер 18 және одан жоғары жастағы түркі этностарының мемлекет құраушы тұрғындары болды. Әрбір елде бірыңғай әдістеме бойынша 500 респондент сұралды. Сауалнама жүргізу кезінде екі параметр бойынша квоталық таңдау қолданылды – жасы, жынысы. Жалпы іріктеме 3000 сауалнамаға жауап берушіні құрады. Елде сауалнама кәсіби әлеуметтік құрылымдармен жүзеге асырылды. Барлық елдер үшін бірыңғай құралдар (сауалнама) қолданылды.

Төмендегі 1-кестеде зерттеудің негізгі параметрлері, сауалнамадағы сұрақтар саны, таңдау өлшемдері, сауалнама жүргізу уақыты және сауалнама тілі келтірілген. Кестеден көрініп тұрғандай, әрбір елде сауалнама ұлттық тілде жүргізілді. Сұрақтар саны мен іріктеме көлемі, сондай-ақ далалық жұмыстарды жүргізу уақыты (қазан-қараша) сияқты барлық елдер бойынша бірдей, бұл нәтижелерді салыстырмалы талдау үшін өте маңызды.

1-кесте. «Түркібарометр» әлеуметтік зерттеудің негізгі параметрлері.

	Әзірбайжан	Қазақстан	Қырғызстан	Түркіменстан	Түркия	Өзбекстан
Сауалнама географиясы	Баку	Астана	Бішкек	Ашхабад	Анкара	Ташкент
Іріктеу (респонденттер саны)	500	500	500	500	500	500
Респонденттердің (сауалнамаға жауап берушілер) жасы	18+	18+	18+	18+	18+	18+
Сауалнамадағы сұрақтар саны	58	60	60	60	60	58
Әлеуметтік-демографиялық блок параметрлерінің саны	6	6	6	6	6	6
Дала жұмыстарын жүргізу уақыты	Қазан-қараша	Қазан-қараша	Қазан-қараша	Қазан-қараша	Қазан-қараша	Қазан-қараша
Сауалнама тілі	Әзірбайжан, орыс	Қазақ, орыс	Қырғыз, орыс	Түркімен	Түрік	Өзбек, орыс

Респонденттердің (сауалнамаға жауап берушілердің) әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары

Нәтижелерді сипаттамас бұрын, респонденттердің қысқаша әлеуметтік-демографиялық сипаттамаларын сипаттаймыз. Барлық елдер бойынша сауалнамаға орташа алғанда 49,1% ер және 50,9% әйел қатысты. Тек Түркіменстан мен Түркияда ерлердің үлесі әйелдердің үлесінен 1-2 пайыздық тармаққа асады (2-кестені қараңыз).

2-кесте. Респонденттердің (сауалнамаға жауап берушілердің) жынысы

Жауап нұсқалары	Әзірбайжан (500 респ.)	Қазақстан (500 респ.)	Қырғызстан (500 респ.)	Түркіменстан (400 респ.)	Түркия (500 респ.)	Өзбекстан (500 респ.)
Ерлер	49,0	51,3	47,4	52,8	50,8	44,6
Әйелдер	51,0	48,7	52,6	47,3	49,2	55,4
Жиыны	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Барлық алты елдің іріктеуінде әртүрлі жастағы респонденттер (сауалнамаға жауап берушілер) ұсынылған. Алайда, Түркия мен Қырғызстандағы сауалнамаға қатысушылар жастар, мұнда 18-29 жас аралығындағы жастардың үлесі 43-45% құрайды, яғни үштен бірінен астамы. Түркіменстанда іріктеме орта жасқа қарай жылжыған, ал Қазақстанда 60 жастан асқан аға буын тобы басқа елдерге қарағанда көбірек қатысқан (3-кестені қараңыз). Тұтастай алғанда, іріктеуді жасы бойынша бөлу әрбір елде халықтың жас құрылымын көрсетеді, бұл тексерілген елдердегі жас параметрлері бойынша алынған деректердің көрнекілігі туралы айтуға мүмкіндік береді.

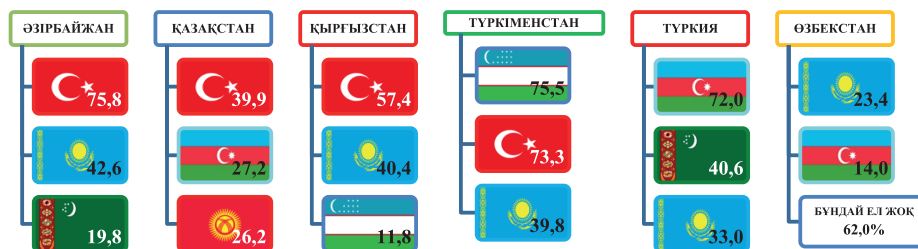
3-кесте. Респонденттердің (сауалнамаға жауап берушілердің) жасы

Жауап нұсқалары	Әзірбайжан (500 респ.)	Қазақстан (500 респ.)	Қырғызстан (500 респ.)	Түркіменстан (400 респ.)	Түркия (500 респ.)	Өзбекстан (500 респ.)
18-ден 29 жасқа дейін	26,4	36,9	45,0	8,5	43,6	24,6
30-дан 45 жасқа дейін	34,6	24,8	29,8	45,0	36,0	45,2
46-дан 60 жасқа дейін	25,2	15,8	19,0	37,3	18,2	28,0

Жауап нұсқалары	Әзірбайжан (500 респ.)	Қазақстан (500 респ.)	Қырғызстан (500 респ.)	Түркіменстан (400 респ.)	Түркия (500 респ.)	Өзбекстан (500 респ.)
61 - ден жоғары	13,8	22,5	6,2	9,3	2,2	2,2
Жиыны	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Экономикалық және гуманитарлық ынтымақтастық

Түркі тілдес әлемнің алты астанасында жүргізілген сауалнаманың нәтижесі бойынша Қазақстан экономикалық ынтымақтастық саласындағы бірінші ел, Түркия – екінші ел болып табылады. Қазақстаннан келген инвестиция ағынын Әзірбайжанда сұралғандардың 43%-ы, Қырғызстан мен Түркіменстанда сұралғандардың 40%, Түркияда сұралғандардың үштен бірі және Өзбекстанда сұралғандардың төрттен бірі құптар еді (1-сурет).

1-сурет. Сіз қалай ойлайсыз, біздің еліміз үшін түркітілдес әлемнің қай елдерінен инвестициялар мен капитал ағыны, бірлескен кәсіпорындар құру, филиалдар ашу қажет еді?*, %

* сомасы 100% тең емес, себебі респонденттер жауаптың бірнеше нұсқаларын атап өтті

Сонымен қатар, Астана тұрғындарының басым бөлігі Түркиядан инвестиция тарту идеясын қолдайды (шамамен 40%). Инвестициялар туралы мәселе бойынша Қырғызстан (57,4%) мен Әзірбайжандан (75,8%) респонденттер осы елді бірінші орынға қояды. Осы мәселе бойынша Әзірбайжан мен Түркия арасындағы экономикалық тартылыс туралы жауаптарды бөлу екі елдің күшті экономикалық тартымдылығын және тауар айналымының үлкен ағындарын да айтады.

Зерттелетін түркі тілдес елдер сондай-ақ **Түркия мен Қазақстанмен** серіктестікті қолдауға дайын (2-сурет). Осылайша, Өзбекстан мен Түркіменстанда респонденттердің басым көпшілігі

Қазақстанды бірлескен зерттеулер жүргізу және ғылыми технологиялармен алмасу пайдалы болатын ел ретінде көрсетті (тиісінше 63% және 98%). Әзірбайжанда, Қырғызстанда және Түркияда сауалнамаға қатысқандардың 24%-дан 38%-ға дейіні Қазақстанды ғылым саласында ынтымақтасуға пайдалы ел ретінде таңдады. Қазақстанның өзінде де Қырғызстан мен Әзірбайжандағы сияқты, астаналық тұрғындардың көпшілігі Түркияны ғылыми ынтымақтастыққа арналған ел ретінде таңдайды. Бір айта кетерлігі, Әзірбайжан мен Түркия арасындағы өзара тартылыс өте анық байқалады. Сондықтан біз осы екі ел арасындағы экономикалық және ғылыми-техникалық байланыстар жеткілікті жақсы дамыған деген қорытынды жасай аламыз.

2-сурет. Қандай елдермен ғылым мен техника саласында ынтымақтастық жасау - бірлескен жобалар мен зерттеулер жүргізу, технологиялармен, ғылыми нәтижелерімен алмасу пайдалы болар еді?*

* сомасы 100% тең емес, себебі респонденттер жауаптың бірнеше нұсқаларын атап өтті

Жобаға қатысушылар жалпы ғылымның, білімнің, экономиканың, мәдениеттің, өнердің, спорттың, туризмнің және т.б. түрлі салаларындағы өзара ынтымақтастықты одан әрі кеңейтуге бір ауыздан ниет білдіруі жағымды нәтиже болып табылады. Ынтымақтастық нысандары туралы сұрақтарға жауап беруге қиналғандардың аз ғана саны болғанын ерекше атап өту қажет, бұл респонденттер – алты түркітілдес елдердің азаматтары үшін осы салалардағы ынтымақтастықтың өте маңызды және қажет екендігін көрсетеді.

Ғылым және білім беру саласындағы ұсыныстар арасында респонденттердің қолдауларына мыналар жатады:

- жас ғалымдар мен жас мамандардың түркі тілдес елдерде тағылымдамадан өту/ тәжірибе алмасуы;

- студенттік және мектеп топтарымен алмасу, әртүрлі бағыттар бойынша мектеп олимпиадаларын өткізу;
- бірлескен халықаралық ғылыми жобаларды әзірлеу, бірлескен ғылыми-зерттеу институттары мен орталықтарын құру, ірі жобаларды қалыптастыру;
- халықаралық конференциялар, семинарлар, дөңгелек үстелдер, ғылыми және білім көрмелерін өткізу.

Әзірбайжан, Қырғызстан және Өзбекстанның астаналық тұрғындары үшін ғылыми ынтымақтастық саласында бірінші орында тәжірибе алмасу/тәжірибеден өту/ жас ғалымдар мен жас мамандардың тәжірибе алмасуы және студенттік/мектеп топтарымен алмасу тұр. Қазақстан мен Түркіменстан тұрғындары үшін жалпы ғылыми /білім беру іс-шараларын өткізу маңызды (халықаралық конференциялар, семинарлар, дөңгелек үстелдер, ғылыми және білім көрмелерін өткізу). Анкара тұрғындары үшін бірлескен ғылыми жобаларды әзірлеу және бірлескен ғылыми-зерттеу институттарын, орталықтарын құру, ірі жобаларды қалыптастыру басымдыққа ие (4-кесте).

4-кесте. Ғылым мен білім беру саласында біздің еліміз бен басқа да түркі елдері арасында нақты нені дамыту қажет?*

	Әзірбайжан	Қазақстан	Қырғызстан	Түркіменстан	Түркия	Өзбекстан
Жас ғалымдар мен жас мамандардың тағылымдамалары /практикадан өту/ тәжірибесімен алмасу	59,0	22,1	30,4	7,5	19,4	52,6
Студенттік топтармен алмасу, оқушылар топтарымен алмасу	56,8	14,8	42,0	-	35,0	45,0
Бірлескен халықаралық ғылыми жобаларды әзірлеу	43,4	17,1	24,2	12,5	32,4	21,8
Халықаралық конференциялар, семинарлар, дөңгелек үстелдер, ғылыми және білім көрмелерін өткізу	36,9	28,9	9,4	49,8	18,2	31,4
Бірлескен ғылыми-зерттеу институттары мен орталықтарын құру, ірі жобаларды қалыптастыру	35,7	15,4	11,8	10,8	20,6	14,2
Әртүрлі бағыттар бойынша бірлескен мектеп олимпиадаларын өткізу	32,2	8,4	8,2	19,5	13,4	5,4

	Әзірбайжан	Қазақстан	Қырғызстан	Түркіменстан	Түркия	Өзбекстан
Барлық аталғандар	-	-	2,4	-	2,4	-
Ештеңе	2,5	-	-	-	5,8	3,8
Жауап беруге қиналамын/жауап жоқ	-	6,7	2,2	-	-	-

* сомасы 100% тең емес, себебі респонденттер жауаптың бірнеше нұсқаларын атап өтті

Респонденттер мәдениет, әдебиет, өнер саласында ынтымақтастықтың барлық салаларын белсенді қолдайды.

Мәдени ынтымақтастықтың мынадай басым салалары осындай үлкен қолдауға ие (5-кесте):

- бірлескен фильмдер жасау, түркі тілдес елдердің актерлерін бірлескен жобаларға шақыру;
- музыка, кино және театр фестивальдерін, белгілі түркі шеберлерімен кездесулер өткізу;
- бейнелеу өнері, заманауи шығармашылық көрмелерімен алмасу;
- танымал түркі тілдес авторлардың кітаптарын басып шығару, бірлескен баспалар құру.

5-кесте. Айтыңызшы, мәдениет, әдебиет, өнер саласында біздің еліміз бен басқа да түркі елдері арасында нақты нені дамытуымыз керек?*

	Әзірбайжан	Қазақстан	Қырғызстан	Түркіменстан	Түркия	Өзбекстан
Бірлескен фильмдер жасау, бірлескен фильмдерге түсу үшін түркітілдес елдерден актерлерді шақыру	60,4	21,1	33,2	15,0	27,6	36,6
Музыкалық фестивальдар, оның ішінде этникалық жанрды өткізу	59,2	16,4	32,4	59,0	36,0	50,8
Кино/театр фестивальдерін өткізу, белгілі түркі шеберлерімен кездесулер өткізу	40,0	21,1	18,6	9,8	19,4	43,6

	Әзірбайжан	Қазақстан	Қырғызстан	Түркіменстан	Түркия	Өзбекстан
Түркі мәдениеті, әдебиет, өнер қайраткерлерімен тақырыптық кездесулер өткізу	40,0	18,1	17,4	4,5	19,8	22,6
Түркі тілдес авторлардың кітаптарын басып шығару, түркі тілдес елдердің кітаптарын аудару	34,9	2,7	11,2	1,5	14,4	5,0
Бейнелеу өнері, заманауи шығармашылық көрмелерімен алмасу	33,1	23,2	11,4	1,8	14,6	19,8
Көшпелі кітап көрмелерін ұйымдастыру, бірлескен баспалар құру	27,1	6,7	8,0	8,5	11,8	4,0
Басқа	-	-	1,6	-	3,4	-
Жауап беруге қиналамын/жауап жоқ	3,3	4,0	1,4	-	5,0	1,8

* сомасы 100% тең емес, себебі респонденттер жауаптың бірнеше нұсқаларын атап өтті

Бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы ынтымақтастық шеңберінде респонденттер негізінен түркі тілдес елдердің теледидар арналарына қолжетімділікті арттыру қажеттігін көрсетті. Сұралғандар сондай-ақ бірлескен телебағдарламаларды, арнаны құру қажеттігін атап өтті.

6-кесте. Атап айтқанда, бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ) саласында біздің еліміз бен басқа да түркі елдері арасында нақты нені дамыту қажет?

	Әзірбайжан	Қазақстан	Қырғызстан	Түркіменстан	Түркия	Өзбекстан
Түркі тілдес елдердің ТВ арналарының қолжетімділігін кеңейту	73,0	26,5	41,8	71,5	45,0	74,2
Бірлескен теле - / радиобағдарлар жасау	39,2	31,5	30,2	13,8	23,8	22,8
Теледидардың, газеттің, журналдың бірлескен арнасын құру	22,6	17,1	24,8	2,3	28,4	10,6

	Әзірбайжан	Қазақстан	Қырғызстан	Түркіменстан	Түркия	Өзбекстан
Түркі тілдес елдердің газеттерін, мерзімді басылымдарын тарату	12,4	13,1	9,0	12,5	15,0	1,4
Қызықты емес	5,6	-	-	-	-	-
Басқа	-	-	2,2	-	2,8	2,8
Ештеңе	-	1,3	-	-	6,2	-
Жауап беруге қиналамын	-	14,1	3,2	-	-	0,8

* сомасы 100% тең емес, себебі респонденттер жауаптың бірнеше нұсқаларын атап өтті

Спорт респонденттер үшін маңызды біріктіруші фактор болып табылады. Осылайша, сұралғандар осы саладағы ынтымақтастықтың мынадай түрлерін атап көрсетеді (толығырақ 7-кестені қараңыз):

- түркі тілдес елдердің жарыстарын, ойындарын, спартакиадаларын өткізу;
- ірі спорттық іс-шараларға бірлесіп қатысу;
- ұлттық спорт түрлерін бірлесіп дамыту;
- түркітілдес елдерден жаттықтырушылар мен командаларды тарту;
- жаттығу жиындары үшін спорт базаларын ұйымдастыру;
- бірлескен спорт мектептерін құру.

Алты астананың респонденттері **ұлттық спорт түрлерін бірлесіп дамыту** қажеттігін көрсеткенін атап өткен жөн. Бұл елдер арасындағы қарым-қатынастарды дамытудың жаңа кезеңі үшін негіз бола алар еді және түркітілдес елдердің халқын жақындастыра алар еді.

7-кесте. Айтыңызшы, спорт саласында біздің ел мен түркі елдері арасында нақты нені дамыту керек?*

	Әзірбайжан	Қазақстан	Қырғызстан	Түркіменстан	Түркия	Өзбекстан
Түркі тілдес елдердің жарыстарын, ойындарын, спартакиадаларын өткізу	53,1	19,8	30,8	71,3	42,0	46,0
Ірі спорттық іс-шараларға бірлесіп қатысу	39,2	19,1	12,4	2,3	18,0	18,8

	Әзірбайжан	Қазақстан	Қырғызстан	Түркіменстан	Түркия	Өзбекстан
Ұлттық спорт түрлерін бірлесіп дамыту	38,4	9,4	27,6	7,8	23,4	17,8
Түркі тілдес елдерден жаттықтырушылар мен командаларды тарту	36,8	3,0	5,6	-	11,8	2,0
Жаттығу жиындары үшін спорт базаларын ұйымдастыру	31,2	15,1	12,8	8,0	8,4	9,0
Бірлескен спорт мектептерін құру	29,6	16,4	15,0	-	15,8	11,2
Басқа	0,4	-	2,6	-	4,8	-
Жауап беруге қиналамын/жауап жоқ	9,6	-	1,6	-	6,4	-

* сомасы 100% тең емес, себебі респонденттер жауаптың бірнеше нұсқаларын атап өтті

Сонымен, сауалнаманың осы бөлігінде респонденттер ынтымақтастық үшін жиырмадан астам бағыттарды атады, олардың көпшілігі ғылым, білім беру, экономика, қаржы, сауда, туризм және спорт саласындағы ынтымақтастықты жақтады (3-суретті қараңыз).

ӘЗІРБАЙЖАН	ҚАЗАҚСТАН	ҚЫРҒЫЗСТАН	ТҮРКІМЕНСТАН	ТҮРКИЯ	ӨЗБЕКСТАН
20 бағыт	20 бағыт	10 бағыт	5 бағыт	7 бағыт	7 бағыт
<ul style="list-style-type: none"> Туризм Экономика, қаржы Сауда Медицина Ғылым 	<ul style="list-style-type: none"> Туризм Экономика, қаржы Сауда Спорт Технология 	<ul style="list-style-type: none"> Туризм Экономика, қаржы Сауда Медицина Білім 	<ul style="list-style-type: none"> Туризм Экономика, қаржы Сауда Спорт 	<ul style="list-style-type: none"> Білім Экономика, қаржы Саяси ынтымақтастық Спорт Әскери ынтымақтастық 	<ul style="list-style-type: none"> Туризм Шекараға қатысты сұрақтар Сауда Дәстүрлер Мәдениет

3-сурет. Қалай ойлайсыз, түркі тілдес елдер ынтымақтастығын тағы да қандай бағытта дамыту қажет?

Енді алты елдің тұрғындары түркі тілдес елдерге баруға қаншалықты дайын екенін көрейік. Елдер арасындағы кез келген ұтқырлық халықтың тікелей қызығушылығын көрсетеді және экономикалық және гуманитарлық байланыстарды нығайтуға ықпал етеді.

Сауалнамаға қатысушылардың көпшілігі барлық түркітілдес елдерді келуге қалаған ретінде көрсететінін атап өткен жөн (4-сурет). Бұл, әрине, түркітілдес әлем елдерінің жағымды қабылдауын көрсетеді. Бұл ретте **Түркия мен Қазақстан** бару үшін елдердің таңдауы бойынша бірінші орында тұр. Анкара тұрғындары үшін бірінші таңдалған ел - **Әзірбайжан**. Ал қазақстандықтардың өздері көрнекті жерлерге бару үшін түркітілдес елдерді аса таңдамайды (қалаушылар пайызы өте аз).

Назар аударарлық орындар арасында респонденттер көрсетті:

- **Әзірбайжанда:** *Қыз мұнарасы; Гобустан; Ширванишах сарайы;*
- **Қазақстанда:** *«Медеу» мұз айдыны; Түркістан, Тараз қалалары; «Тамғалы Тас» шатқалы; Қожжа Ахмет Яссауи кесенесі;*
- **Қырғызстанда:** *Ыстықкөл көлі; Арсланбаб; Сулайман-Тоо;*
- **Түркіменстанда:** *Ташауз; Конне-Ургенч; Ежелгі Мерв;*
- **Түркияда:** *Босфор; Ақсарай; Долмабахче; Топкапы; Каппадокия; Қыз Күлеси; Мұрат Паши мешіті; Сұлтан Ахмет мешіті; Галатасай аралы; Ханзада аралдары; Таксим; Гюльхан паркі; Чанаккале; Айа София Храмы және т. б.;*
- **Өзбекстанда:** *Бұхара, Самарқанд, Көканд қалалары; Регистан алаңы; Фергана; Хазрат Дауд үңгірі.*

ӘЗІРБАЙЖАН	ҚАЗАҚСТАН	ҚЫРҒЫЗСТАН	ТҮРКІМЕНСТАН	ТҮРКИЯ	ӨЗБЕКСТАН
53 орын	11 орын	24 орын	3 орын	6 орын	9 орын
<ul style="list-style-type: none"> • Түркия (70,8) • Өзбекстан (10,8) • Қазақстан (7,0) • Түркіменстан (1,8) • Қырғызстан (0,8) 	<ul style="list-style-type: none"> • Түркия (4,6) • Қырғызстан (1,3) • Түркіменстан (0,7) • Өзбекстан (0,7) • Әзірбайжан (0,5) 	<ul style="list-style-type: none"> • Түркия (40,4) • Өзбекстан (14,6) • Қазақстан (9,6) • Әзірбайжан (6,8) • Түркіменстан (3,8) 	<ul style="list-style-type: none"> • Түркия (37,0) • Қазақстан (9,3) • Өзбекстан (5,5) • Әзірбайжан (5,0) 	<ul style="list-style-type: none"> • Әзірбайжан (21,4) • Қырғызстан (19,8) • Түркіменстан (17,0) • Өзбекстан (11,4) • Қазақстан (10,6) 	<ul style="list-style-type: none"> • Түркия (12,4) • Қазақстан (18,2) • Қырғызстан (17,6) • Түркіменстан (0,2)

4-сурет. Егер сізде өз еліңізден басқа, түркітілдес елдегі көрікті жерлерге бару мүмкіндігі болса, онда сіз нақты қайда барар едіңіз?

Одан кейін респонденттерге түркі әлемі елдерінде қызмет ететін ұйымдар туралы қаншалықты хабардар екендігі туралы сұрақтар қойылды. Сауалнама нәтижесі бойынша келесі қорытындыларды жасауға болады. Бірқатар ұйымдардың қызметімен респонденттердің 9,2%-дан 66,7%-ға дейіні таныс болды (5-сурет). Зерттелетін алты елдің елордалық тұрғындары қандай ұйымдар туралы біледі:

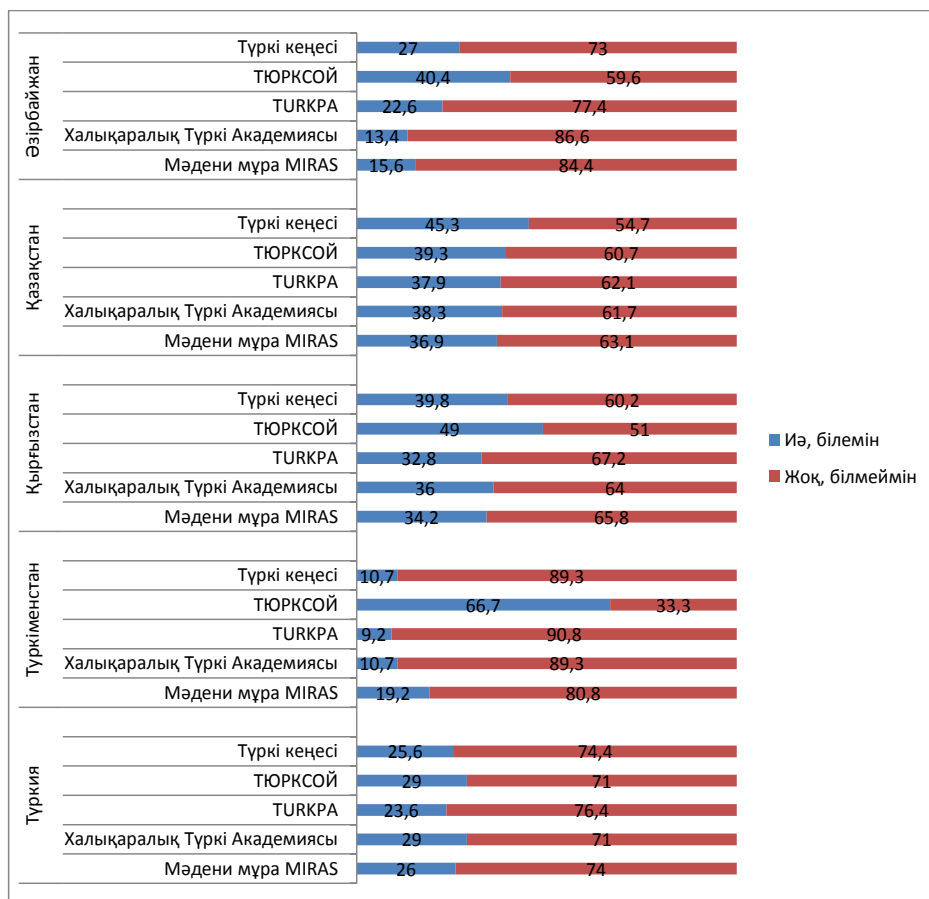
- **Түркі кеңесі:** 27% әзірбайжандар, 45,3% қазақстандықтар, 39,8% қырғызстандықтар, 10,7% түркіменстандықтар, 25,6% түріктер;

- **ТҮРКІСОЙ:** 40,4% әзірбайжандар, 39,3% қазақстандықтар, 49% қырғызстандықтар, 66,7% түркіменстандықтар, 29% түріктер;

- **TURKPA:** 22,6% әзірбайжандар, 37,9% қазақстандықтар, 32,8% қырғызстандықтар, 9,2% түркіменстандықтар, 23,6% түріктер;

- **Халықаралық Түркі академиясы:** 13,4% әзірбайжандықтар, 38,3% қазақстандықтар, 36% қырғызстандықтар, 10,7% түркіменстандықтар, 29% түріктер;

- **МИРАС мәдени мұрасы:** әзірбайжандықтардың 15,6%-ы, қазақстандықтардың 36,9%-ы, қырғызстандықтардың 34,2%-ы, түркіменстандықтардың 19,2%-ы, түріктердің 26%-ы.

5-сурет. Сіз келесі ұйымдардың қызметі туралы білесіз бе?

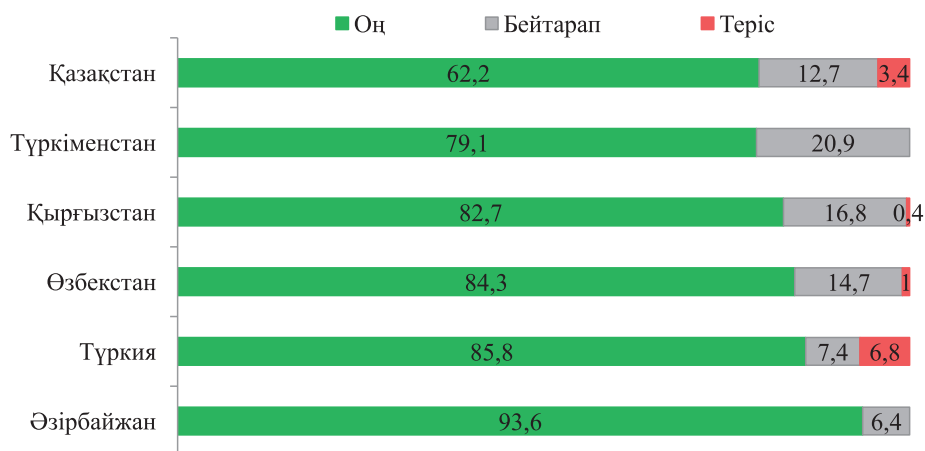
Жібек жолының Экономикалық Белдеуінің жобасы туралы мәселе зерттелетін алты елдің халқы елдер арасындағы экономикалық және гуманитарлық байланыстарды орнату үшін мемлекеттер іске қосқан процестер туралы қаншалықты хабардар екенін түсіну үшін аса маңызды емес. Бұл жерде Қазақстан мен Қырғызстан да Түркия сияқты осы жоба туралы халықты хабардар ету жағынан айтарлықтай артта қалып отыр. «Жібек жолының Экономикалық Белдеуі» жобасы (ЖЖЭБ) – көбінесе Түркіменстаннан (93,3%), Әзірбайжаннан (59,2%) және Өзбекстаннан (58,6%) респонденттерге белгілі. Қырғызстаннан (45,2%), Қазақстаннан (39,6%), Түркиядан (32,4%) респонденттер ол туралы біршама аз біледі (6 суретті қараңыз).

Осы бастамамен таныс адамдар оны оң бағалайды. Айта кету керек, бұл жобаның теріс бағасы жоқ, барлық елдер оны негізінен оң қабылдайды. Түркияда сұралғандардың 6,8%-ы ғана ол туралы теріс жауап береді (7-суретті қараңыз).

6-сурет. «Жібек жолының экономикалық белдеуі» бастамасы туралы білесіз бе? (%)

Ел халқын ақпараттандырудағы жіктеуді, бірінші кезекте әрбір елде жергілікті теледидар арқылы көрсетілетіндігімен түсіндіруге болады. Респонденттердің айтуынша, ЖЖЭБ туралы ақпараттың негізгі көзі жергілікті теледидар арналары болып табылады. Осылайша, Өзбекстанда сауалнамаға қатысқандардың 92%-ы жергілікті телеарналардан ЖЖЭБ туралы ақпарат алады, Әзірбайжанда мұндай 85,5%-ы, Қазақстанда 70,3%-ы. Қырғызстан, Түркия және Түркіменстанда мұндайлар 50%-ға жуық (8-кесте).

7-сурет. Егер сіз «Жібек жолының экономикалық белдеуі» жобасы туралы білсеңіз, оған жалпы қалай қарайсыз? (%) (бұл сұраққа «Жібек жолының экономикалық белдеуі» бастамасы туралы білетін респонденттер ғана жауап береді).

8-кесте. «Жібек жолының экономикалық белдеуі» туралы ақпаратты қандай көздерден аласыз? (%) (бұл сұраққа «Жібек жолының экономикалық белдеуі» бастамасы туралы білетін респонденттер ғана жауап береді).

	Әзірбайжан	Қазақстан	Қырғызстан	Түркіменстан	Түркия	Өзбекстан
Жергілікті теледидар арналары	85,5	70,3	52,2	49,9	48,8	91,8
Жергілікті интернет сайттары	45,9	14,4	29,2	-	21,0	1,0
Түркі тілдес елдердің теледидар арналары	31,4	10,2	2,7	-	9,9	0,7
Жергілікті радиостанциялар	8,1	15,3	1,3	-	7,4	1,4
Басқа шетелдік интернет сайттар	14,9	5,9	5,3	46,1	11,1	1,0
Басқа шетелдік теледидар арналары	10,5	5,9	5,3	3,8	9,9	14,0
Жергілікті газеттер	8,8	11,9	5,8	-	17,3	3,8
Туыстары, достары	9,1	11,9	2,7	-	8,0	6,1

* Сомасы 100% тең емес, себебі респонденттер жауаптың бірнеше нұсқаларын атап өтті

Негізгі қорытындылар

2017 жылдың соңында өткізілген «Түркібарометрдің» бірінші толқынының нәтижелері түркі тілдес елдер – Әзірбайжан, Қазақстан, Қырғызстан, Түркіменстан, Түркия және Өзбекстан елдер арасындағы гуманитарлық және экономикалық ынтымақтастықты

кеңейтуге дайын, түркі тілдес елдер арасындағы өзара іс-қимылдың әлеуетті дамуы үшін оң пікір білдірді.

Экономикалық ынтымақтастық форматында екі ел – Қазақстан мен Түркия инвестициялар мен капитал ағыны, бірлескен кәсіпорындар құру, филиалдар ашу үшін тарту орталықтары ретінде қалыптасты.

Сондай-ақ, ғылыми ынтымақтастық аясында Қазақстан мен Түркия Түркі тілдес елдер үшін орталық болып табылады. Сондай-ақ, Әзірбайжан мен Түркия, Әзірбайжан мен Өзбекстан, Қазақстан мен Өзбекстан, Қазақстан мен Түркіменстан, Қазақстан мен Түркия, Қырғызстан мен Түркіменстан, Түркия мен Қазақстан арасында бірлескен жобалар мен зерттеулер жүргізуде екі жақты мүдделілік білдірілді.

Бірқатар бағыттар (ғылым, білім, мәдениет, әдебиет, өнер, БАҚ, спорт) бойынша ынтымақтастық нысандарына қатысты мәселелерде респонденттер қолдау көрсетті. Сондай-ақ, Түркітілдес әлем елдерінің, соның ішінде туризм, әскери ынтымақтастық, медицина және т. б. ынтымақтастығын одан әрі дамыту үшін жиырмадан астам бағыт айқындалды.

Туризм - елдер туралы көбірек білуге мүмкіндік беретін, мәдени байланыстарды нығайтып, гуманитарлық әлеуетті арттыруда маңызды бағыттардың бірі. Алты түркі тілдес елдің астаналарының азаматтарына жүргізілген сауалнама нәтижесі бойынша туризм халықаралық қатынастарды дамыту үшін басым бағыттардың бірі болып табылатынын көреміз. Респонденттер елдердің негізгі көрікті жерлері туралы хабардар, маңызды тарихи орындарға барғылары келеді. Көп жағдайда Түркия сауалнамаға қатысушылар үшін саяхат үшін тартымды болып табылады. БҰҰ (UNWTO)¹, Дүниежүзілік туристік ұйымының мәліметтері бойынша, Түркия 2017 жылы туристердің келуі бойынша әлемде алтыншы орынға ие болды. Елге 39,9 миллион шетелдік туристер келді.

Респонденттер негізгі халықаралық институттардың: **Түркі кеңесі, ТҮРКСОЙ, TURKPA, Халықаралық Түркі академиясы, МИРАС мәдени мұрасы** туралы хабардар екендіктерін білдірді.

Жібек жолының Экономикалық Белдеуі - көпжақты қарым-қатынасты қалыптастыру үшін маңызды интеграциялық жоба, респонденттерге таныс және олар оң бағаланады. Негізінен, респонденттер жоба туралы ақпаратты дәстүрлі негізгі ақпарат көздері болып табылатын жергілікті теледидар арналарынан алады.

1 <http://www.trt.net.tr/russian/ekonomika/2018/02/23/turtsia-stala-6-oi-v-mirie-stranoi-po-posieshchaimosti-turistami-916885> (24 05 2018 қолжетімділік)